

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ / TEBLİĞLER KİTABI

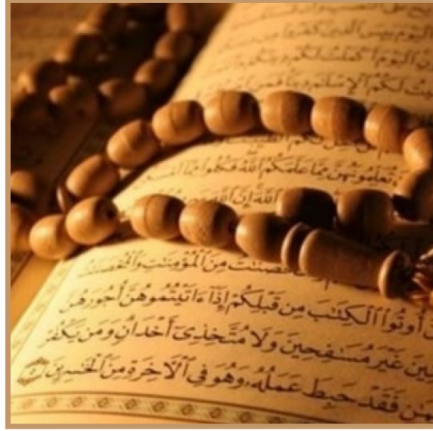
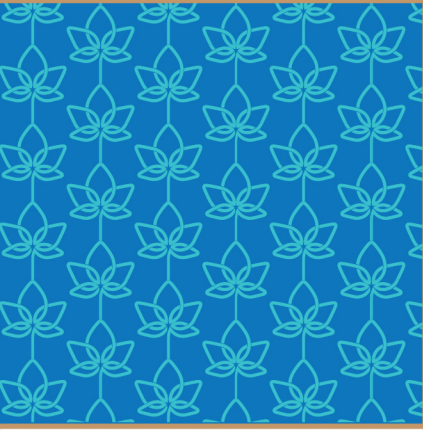
I. ULUSLARARASI DİN VE İNSAN SEMPOZYUMU “DİN, DİL VE İLETİŞİM”

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ARAZ

Arş. Gör. Sercan YAVUZ

Arş. Gör. Barış ÇAKAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No: 337

ISBN: 978-605-9975-56-8

1.Baskı

Sahibi: Prof. Dr. Kemal ŞENOCAK

Yayın Komisyonu: Prof. Dr. Kamil ÇOLAK

Prof. Dr. Abdurrahman KARAMANCIOĞLU

Prof. Dr. Mahmut KEBAPÇI

Kapak Tasarım: ESOGÜ Matbaa

Basım Tarihi ve Yeri: Aralık 2019, Eskişehir

Elektronik Yayın Adresi: <https://dinveinsan.ogu.edu.tr>

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'ne aittir.
Bütün hakları saklıdır.

Bölümlerde yazılanların bütün sorumluluğu bölüm yazarlarına aittir.

Kitabın tümü ya da bölümü/bölümleri
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan
elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla
basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

© Copyright 2019 by Eskişehir Osmangazi University
All rights reserved.

No part of this book may be printed, reproduced or
distributed by and electronical, mechanical or other means
without the written permission of the University.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜTESİ

**I. ULUSLARARASI DİN VE İNSAN SEMPOZYUMU
“DİN, DİL VE İLETİŞİM”
10-12 EKİM 2019 ESKİŞEHİR**

**I. INTERNATIONAL RELIGION AND HUMAN SYMPOSIUM
“RELIGION, LANGUAGE AND COMMUNICATION”
10-12 OCTOBER 2019**

**المؤتمر الدولي الأول للدين والبشرية
“الدين واللغة والتواصل”
10-12 أكتوبر 2019**

TEBLİĞLER KİTABI

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ARAZ

Arş. Gör. Sercan YAVUZ

Arş. Gör. Barış ÇAKAN

Eskişehir 2019

BİR YAKLAŞIM MODELİ OLARAK HZ. PEYGAMBER'İN TOPLUMUN FARKLI KESİMLERİYLE KURDUĞU İLETİŞİM YOLLARI

Mustafa Öztoprak¹

Özet: İletişim, insanoğlunun tarihi kadar eski bir kavramdır. Tek başına eksik kalan, bir arada yaşaması yaratılışın gereği olan insanın, hem bireysel hem de toplumsal alanda iletişimini sağlaması önemlidir. İlk insan Hz. Âdem'den Rasûlü Ekrem'e kadar bütün peygamberlerin gönderiliş amacı, ilahi mesajları insanlara ulaştırmaktır. Her bir mesaj, muhatapların seviyelerine göre olması elzemdir. Makalede, Allah Rasûlü'nün toplumun farklı kesimleriyle kurduğu iletişim yollarını inceledik. Dolayısıyla çalışmamız, O'nun içinde yaşadığı toplumun farklı kesimleriyle ihdas ettiği iletişim metodu, insanın yapılarına göre hareket edip-etmediğini tespit etmeyi sağlayacaktır. Araştırmamız iki ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlar “Sözlü İletişim” diğeri “Fiili İletişim”dir. Hz. Peygamber, toplumun farklı kesimleriyle iletişimde insanların seviyelerine göre hareket etmiştir. Çocuklar, yetişkinler, kadınlar, yaşlılar ve gayr-ı müslimler'e yaklaşımı arasında iletişim araçlarına göre farklılıklar meydana gelmiştir. Mesela, Allah Rasûlü, ziyaret etmek ve soru-cevap gibi eylemleri bütün kesimlere karşı uygularken, şiir, yazılı belge, şaka yapmak gibi konularda farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Şiiri, büyük oranda müşriklere ve Yahudi şairlere karşı kullanırken, gayr-ı müslimlere şaka yoluyla hiç iletişim kurmadığı tespit edilmiştir. Ancak insanlığın ortak değeri olarak kabul edilen soru-cevap, yazılı belge, ziyaret etmek gibi hususlar, içinde yaşanılan toplumun farklı din ve milletlerden oluşması sebebiyle çoğunlukla görülmektedir. Çünkü söz konusu iletişim yolları, birlikte yaşamanın sonucu olarak karşılaşılan ve yapılması zorunlu olan eylemlerdir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Peygamber, İletişim, Toplum, İslam Tarihi.

As a Model of Approach, The Routes of Communication Formed by the Prophet with Different Segments of Society

Abstract: Communication is as old as the history of mankind. It is important that the human being, who is incomplete alone and living together, is required to create communication in both the individual and social spheres. The purpose of sending all the prophets, from the first man Adam to Muhammad, is to convey the divine messages to the people. Each message should be based on the level of understanding of the interlocutors. In this article, we examined Muhammad's ways of communicating with different segments of society. Our study, Muhammad's method of communication with different segments of society in which he lives, will help determine how he acts against people. Our research consists of two main topics. These are İletişim Verbal Communication "and" Actual Communication ". The Prophet acted on the level of people in communication with different segments of society. Differences have occurred between children, adults, women, the elderly and non-Muslims in their approach to communication. For example, Muhammad applied different approaches such as poetry, written documents and jokes while he was applying the activities such as visiting and question-answer to all segments. While using poetry against pagans and Jewish poets to a large extent, it was found that he never communicated to non-Muslims by joking. However, the questions such as question-answer, written document, and visiting, which are accepted as the common value of humanity, are mostly seen due to the fact that the society in which they live consists of different religions and nations. Because these means of communication are the actions that are encountered as a result of living together and are obligatory.

Key Words: Hadith, Prophet, Communication, Society, Islamic History.

¹ Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, moztoprak@ogu.ed.tr, orcid.org/0000-0003-4122-3959

Giriş

Dünya kurulduğundan günümüze insanoğlunun en temel ihtiyaçlarından birisi, diğer insanlarla iletişim kurmaktır. Gözler, kulaklar ve dil, iletişim kurulmaya yönelik yaratıldığımızın delili değil midir? İnsan tek başına hayat süren bir varlık değil, çiftler halinde hayat sürmeleri, her bir canlının bir anne ve babadan meydana gelmesinden hareketle başkalarına da ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla iletişim onun için bir zorunluluktur. Kuran-ı Kerim’de Rabbimiz, insanoğluna “Beşerle ilgili isimlerin öğretildiği”² ve “Tanışmanız için yarattık”³ vs. buyurduğu ayetlerde iletişime işaret etmiştir. Âdemoğluna nelerin öğretildiği hakkında ayette geçen ifadeler üzerine değerlendirmeler sürerken, meselenin temelini insanın diğer varlıklarla ve insanlarla iletişimi olduğunu çıkarsamak mümkündür.

İnsan, yeryüzünde halife tayin edilmiş, ancak halifelüğün de üstünde onları yöneten elçiler gönderilmiştir. Hz. Âdem’den son Peygambere kadar her bir elçinin gönderilmesinin sebebi, Allah’ın emirlerini insanlara ulaştırma, yani iletişim kurmak olmuştur. Mahlûkatı Yaratan ile mahlûkattan insanın arasında bir iletişim vardır. Her bir Peygamber de, görevlerini eksiksiz yerine getirmiştir. Dolayısıyla, kâinatın yaratılmasından günümüze insanoğlu hem Rabbi ile hem de elçileri kanalıyla diğer beşerle iletişimini devam ettirmiştir.

Peygamberler, beşerin içinden çıkmış elçilerdir. Gönderildikleri ümmetleri Allah’ın muradı çerçevesinde bir halden diğerine ulaştırmakla yükümlüdürler. Mesela Allah Rasûlü 23 yılda cahili bir toplumu karıncayı bile ezemez niteliğe kavuşmasına vesile olmuştur. Görevlerini ifâ ederken muhataplarına ulaşmada farklı argümanlar kullanmışlardır. Temelde hareket noktaları; tebliğ, davet, irşad ve inzar çerçevesindedir. Söz konusu yolların iletişim kurmada somut hale gelmesinde elçiler arasında hemen hemen farkın olmadığı tespit edilmektedir. Mesela, bütün elçiler getirdikleri mesajları hayatlarında yaşayarak örnek olmuşlardır. Her bir elçi sabırlı davranmış, sabrın bittiği yerde son duasını etmiş, güzel bir üslupla dine davet etmişler, öncelikle yakınlarla iletişim kurmuşlar, umudu her daim korumuşlardır.⁴ Her bir elçinin toplumla iletişim kurduğu bir yön vardır. Mesela, Musa (a.s.)’in elinde âsa ve çobanlığı, İsa (a.s.)’in tıbbi, İdris (a.s.)’in terziliği, Davud (a.s.)’un demirciliği, Nuh (a.s.)’un marangozluğu, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in tüccar ve çobanlığı. Her bir meslek, bulunduğu toplum içinde bir iletişim aracıdır.

Allah Rasûlü, hayatını kendisine verilen görevi yerine getirmekle geçirmiştir. O, ashabıyla münasebetlerini kuvvetli tutmak için gayret sarf etmiştir. İlişkilerin güçlü tutulmasının en önemli yolu aradaki iletişimi canlı tutmaktan geçmektedir. Rasûlü Ekrem, Müslümanlarla hem sözlü hem de fiili iletişim kurmaya özen göstermiştir. Ümmi bir topluma gelmesi hasebiyle sözlü iletişimi öncelermiştir. Bir elçi, bir Rehber ve Kuran-ı Kerim’de “Örnek kişi”⁵ olarak tavsif edildiği için fiili iletişime hayatında önem vermiştir. İslam’a yeni giren Amr b. el-As’ın dediği gibi, “Rasûlüllâh (s.a.s.), yüzüyle ve sözüyle toplumun en kötüsüne dahi yöneliyor, bununla onların kalbini kazanmak istiyordu.”⁶ Hem sözlü hem de fiili iletişim, Müslümanlar arası bağın güçlenmesini ve tabi olanlarla arasındaki etkileşimi sağlamıştır. Çalışmamızda, O’nun salt anlamda iletişim yönünü incelemeyi arzu etmiyoruz. Bu yönde daha önce yapılan bazı çalışmalar mevcuttur.⁷ Biz o çalışmalardan da istifade ederek, Allah Rasûlü’nün toplumu oluşturan kesimler arası iletişimi ve tercihlerinin neler olduğunu belirlemek istiyoruz. Çocuklar, kadınlar, yetişkinler, yaşlılar ve gayr-ı müslimler arası iletişimde aynı ve farklı yönlerin tespiti, Hz. Peygamberin yaşadığı toplumla iletişimini tespit etmeye yardımcı olacaktır. Çalışma, “Sözlü İletişim” ve “Fiili İletişim” şeklinde iki ana başlık ve alt başlıklardan oluşmaktadır. Her bir başlıkta yer alan tespitlerin

² Bakara 2/31.

³ Hucurat 49/13.

⁴ Bakınız: Arslan, Recep, *Peygamberlerden Bugüne Örnekler ve İbretler*, (İstanbul: İntişar Yayınları, 2017).

⁵ Ahzâb 33/21.

⁶ Tirmizi, *Şemail*, 133.

⁷ Macit, Yunus, “Hz. Muhammed’in Bazı İletişim İlkeleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, (Samsun, 2003), 271-302; Küçük, Raşit, “Hz. Peygamber ve Örnekliğinin Mahiyeti”, *İslam’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu* (2003): 281-304; Erul, Bünyamin, “Hz. Peygamber ve Beden Dili”, *Kutlu Doğum 2003 İslam’ın Güncel Sunumu*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006).

delillendirilmesinde örneklem metoduyla hareket edilecek, akabinde de kısa kısa açıklamalar yapılacaktır.

A. Sözlü İletişim

Hız. Peygamberin toplumun farklı kesimleriyle kurduğu iletişim yollarından en fazla sözlü iletişimi kullanmaktadır. İnsanın diğer insanlarla ve kesimlerle iletişimini şekillendiren büyük oranda sözler, kelimeler ve bunların ifade etme şekillerinden biri olan üslubudur. Biz de çalışmamızın sözlü iletişim başlığı altında dört alt başlıkta Allah Rasûlü'nün yaklaşımına yer verdik. Mezkûr başlıklar şunlardır: “Bir İfade ve Yaklaşım Tarzı Olarak Üslup”, “Şaka Yapmak”, “Soru-Cevap” ve “Şiir”.

1. Bir İfade ve Yaklaşım Tarzı Olarak Üslup

Üslup, sözlükte “izlenen yol, benimsenen tarz” anlamına gelir. Dil ve edebiyatta üslûp kişinin kendi duygu, düşünce ve heyecanlarını dile getirme şekli, dili kullanma biçimidir. Bu bakımdan üslûp biliminin ilgi alanı yazarın dil malzemesini kullanırken gramer ve dizim kurallarının, belâgat esaslarının icrasında gösterdiği biçimsel-bireysel özellikleri incelemektir. İnsanlar arası iletişimin temelinde aslında üslup yatmaktadır. Kişilerin üslubu, etrafındaki insan sayısının da belirleyici unsurudur. Sert mizaca sahip olanlarla yumuşak mizaca sahip olanların iletişim kurma ve devam ettirme becerileri tamamen farklıdır.⁸ Allah Rasûlü'nün hayatında da üslup çok önemlidir. Onun üslup yönünün tümünü burada anlatmak makalenin sınırlarını aşacağı için özellikle ifade ve yaklaşım boyutundaki örnekleriyle kifayet edeceğiz.

Allah Rasûlü'nün yaklaşım ve ifade boyutlu üslubunun en fazla temayüz ettiği toplumsal kesimin çocuklar olduğu görülmektedir. O, çocukların eğitiminden dertleşmeye, oyunlarına ortak olmadan önemli zamanlardaki görevlendirmeye kadar geniş yelpazede ilgilendiği tespit edilmektedir. Bir çocuğa en iyi yaklaşım sergileme yolu, onun anlayacağı dil ve yaklaşım göstermektir. Eğer anlayacağı bir iletişim yolu oluşturulmazsa, o çocuk üzerinde etkili ve yönlendirici durum olmayacaktır. Rasûlüllâh (s.a.s.)'in bu meyanda fevkalade etkili olduğu anlaşılmaktadır. Birkaç örneği şu şekilde ifade edebiliriz: “Kuşu ölen Zeyd'e taziye gitmiş, onu teselli etmişti. Zeyd, 3 ya da 5 yaşlarında iken çok sevdiği ve adını Umeyr koyduğu küçük bir kuşu vardı. Efendimiz her gördüğünde ona “Umeyr'in Babası” anlamına gelen “Ebû Umeyr” diye hitap ederdi. Bir gün Zeyd'in kuşu öldü ve Zeyd çok üzüldü. Zeyd'in üzüntüsünü duyan Peygamber Efendimiz o günlerde çocuğun evine taziye gitti. Zeyd'i neşelendirmek için, “Ya Eba Umeyr! Senin Nüğayr (serçeye benzeyen küçük kuş) ne oldu, hayvanı ne yaptın?” diye sordu. Bu soru Zeyd'i güldürdü. Allah Rasûlü Zeyd'i kucağına aldı, saçını okşayıp öptü, teselli etti.”⁹ Rasûlüllâh'ın çocuklarla iletişim kurarken onların dünyasından bir nedenle yaklaşım sergilediği, eğer derdi varsa birlikte dertlendiği görülmektedir. Rasûlü Ekrem'in çocuklarla iletişimde ifade tarzı da önemlidir. Mesela, Enes. b. Malik'e “Enescik” demesi¹⁰, Mecliste büyükler varken, onlardan önce küçüklerin konuşmaması gerektiğini Abdurrahman b. Sehl'e söylemesi,¹¹ Ebû Hureyre (r.a.) bir gün Allah'ın Rasûlü ile dışarı çıkıp Fâtıma (r.ha)'nın evine geldiklerinde Peygamber 'in Hasan (r.a.)'ı kastederek “Küçük adam orada mı? Küçük adam orada mı?” buyurduğunu ve Hasan (r.a.)'ın geldiğini, kucaklaştıkları sırada Allah'ın Rasûlü'nün: “Ey Allah'ım! Ben onu seviyorum, senin de onu ve onu sevenleri sevmeni niyaz ediyorum”¹² şeklinde buyurduğu rivayetler, O'nun çocuklara yaklaşımı ve ifade tarzı adına ortaya koyduğu üslup açısından önemlidir. Zira O'nun, çocuklara anlayacağı dil, akıl seviyesine göre yaklaşım, sözlü ve onu pekiştirici bir davranışla meseleyi halletme şeklinde yakınlık göstermesi söz konusudur. Hz. Peygamberin çözüm üreten yaklaşımıyla ağlayan çocuklar gülmüş, tavsiyesiyle bir mecliste nasıl hareket edileceğini söyleyerek onları eğitmiştir.

⁸ Durmuş, İsmail, “Mizah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. 2005), 30: 205-206.

⁹ Buhârî, “Edeb”, 112.

¹⁰ Buhârî, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 40.

¹¹ Buhârî, “Edeb”, 89.

¹² Buhârî, “Menâkıb”, 27; Müslim, “Fedâil”, 17.

Hız. Peygamber'in gayr-ı müslimlere karşı üslubunda iki nokta ön plana çıkmaktadır. Eğer inanmayan kişi İslam'a zarar veren herhangi bir faaliyet içinde değilse onlara karşı üslubu diğer insanlarla benzerdir. Ancak İslam'a zarar veren konumda iseler üslubu Kuran-ı Kerim'in “*“Onlar, kâfirlere karşı mukavemetli, aralarında merhametlidirler”*”¹³ ayeti çerçevesinde hareket ettiğini görülmektedir. Örnek olarak şu rivayetler verilebilir: Amcası Ebû Tâlib'in İslam'a girmesini çok istemiş ancak o Müslüman olmamıştı. Amcasına Müslüman olması için “*Amcacığım gel iman et, şehadet getir ben şefaâtçi olacağım*” şeklinde yaklaşımı belki O'nu koruyup gözetken, yedirip içeren biri olarak normal karşılanması gerekir, ancak inanmayan birine yaklaşımı ve ortaya çıkan üslup açısından fevkalade dikkat çekmektedir. Allah Rasûlü'nün inanmadığı halde İslam'a zarar vermek için de çaba sarf eden gayr-i müslimlere karşı farklı bir üslup kullanmıştır. Normal zamanlarda Hız. Peygamber biri geldiğinde ayağa kalkılmasını hoş karşılaştırmışken, Müslümanlara Hendek savaşında ihanet eden Beni Kureyza hakkında hüküm vermesi için davet edilen Sa'd b. Muaz geldiğinde, “Efendiniz için ayağa kalkınız veya en hayırlınız için ayağa kalkınız”¹⁴ şeklinde emir buyurmuştur. Beni Kureyza'ya karşı kullanılan üslup ile amcası Ebû Talip'e kullanılan üslup tamamen farklıdır. Her iki cenah da inanmadığı halde Allah Rasûlü'nün üslubu farklılık arz etmiştir.

Allah Rasûlü (s.a.s.), yaşlılara hürmet etmiştir. Zaman zaman onları evlerinde ziyaret etmiştir. Mesela amcası Ebû Talib'in hanımı Fatıma binti Esed vefat ettiğinde kendi gömleği ile onu kefenlemiş, kabre kendi elleriyle yerleştirmiş ve onun için dua etmiştir. Dediler ki; Ya Rasûlellâh! Niçin hiç kimseye yapmadığını bu kadına yaptın? Ebû Tâlib'den sonra bana, bu kadın kadar iyilik yapan hiç kimse yoktur. Annemden sonraki annemdir. Beni çok sever, çocuklarından önce beni doyururdu. Cennet elbiseleri giymesini için kendi gömleğini ona giydirdim, kabir azabı hafif olması için ellerimle kabre koydum.¹⁵ Tebuk savaşına katılmayan Hilal b. Ümeyye için eşi Peygamber (s.a.s.)'den yaşlı olduğu için ona hizmet etmek üzere izin istemişti. Allah Rasûlü de ona izin vermişti.¹⁶

Hız. Peygamber'in çocuklar, yetişkinler, yaşlılar ve gayr-ı müslimlerle gibi toplumun farklı kesimlerine yönelik kullandığı ifade tarzı ve yaklaşımı iletişim kurmada etkili olmuştur. Çocuklara karşı son derece naif ve anlayacakları yaklaşımla, gayr-ı müslimlere içinde bulundukları hal ve davranışa göre, yaşlılara da yaşının getirdiği acziyete yardımcı olma yönüyle muhatap olduğu görülmektedir. Burada Allah Rasûlü, toplumun farklı kesimlerine konumlarına göre yerindeliği esas alarak hareket ettiği anlaşılmaktadır.

2. Şaka Yapmak

Mizah/Şaka, insanoğlunun evrensel iletişim araçlarından birisidir. Nasıl ki bir insanın ağlaması ve helal dairede eğlenmesi normal karşılanırsa, arkadaş ve dostlarına şaka yapması da normal karşılanmalıdır. Sevinç ve mutluluk, gayr-i İslami olmadığı sürece bir Müslümanın da hayatında olması tabiidir. İslam, hükümleri itibarıyla akıbeti düşünmeyi, imtihan hayatının gerekleriyle meşgul olmayı telkin ve tavsiye etmektedir. Hız. Ali'nin şu sözü meseleyi ifade etmesi açısından önemli bir tespittir. “Kalpler de bedenler gibi yorulur, onları hikmetli sözlerle dinlendirin, şaka yapan yaşlanmaz” diyerek şaka yapmanın önemine işaret etmiştir.¹⁷

Şakalaşan insanlar, belli düzeyde bir iletişim gücüne sahiptir. Şaka, dostane duygularla yapılmalı, yapanı ve muhataplarını rahatlatmalı, öfkelenmemelidir. Aksi yönde yapılan şakaları gerçek şakanın mecrasında değerlendirmek mümkün değildir. “Zaman zaman kalplerin

¹³ Fetih 48/29.

¹⁴ Buhârî, “İsti'zân”, 26.

¹⁵ İbnü'l-Esîr, Ebû Hasen Ali, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-Sahabe*, nşr: Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415), 7: 212.

¹⁶ Buhârî, “Meğazi”, 81.

¹⁷ Bakınız: Durmuş, İsmail, “Mizah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. 2005), 30: 205-206.

dinlendirilmesi”¹⁸ ve “Müminin mümine karşı nasıl davranacağı”¹⁹ hakkındaki rivayetlerden hareketle şaka yapmanın bir sakıncası olmadığı aksine fayda sağladığı sonucu çıkarılabilmektedir.²⁰ Bunun en güzel örneklerini Allah Rasûlü’nün hayatında görmek mümkündür. O, hem kendisi hem de sahabilerin yaptığı şakalara hoşgörü ile yaklaşmış, başkalarına zarar verir hale gelen olursa tazmin yoluna gitmiş ve yapanları uyarmış, yalan söylemeyi ve şaka yapılarak bile olsa başkasını korkutmayı kabul etmemiştir. Zaman zaman Nuayman gibi şakası ile meşhur sahabilerin yaptığı şakalara uzunca bir süre güldüğü olmuştur.²¹ Rasûlü Ekrem’in şaka anlayışında geniş bir yelpazenin olduğunu söylemek, her kesimden insanla şakalaştığına dair rivayetlerle karşılaşmak mümkündür.

Konu ile ilgili rivayetlerin ilki, cennet konusunda yaşlı bir kadınla yaşadığı diyalogda geçmektedir. Cennete girmesi için dua etmesini isteyen ihtiyar Ensari kadına Rasûlüllâh (s.a.s.); “Sen bilmiyor musun, yaşlılar cennete giremez” deyince yaşlı kadın üzüntüsünden ağlamaklı hale gelir. Hz. Peygamber gülererek; “Sen hiç, ‘Onları (kadınları) bakire, eşlerine düşkün ve hepsini bir yaşta kılmışsındır’²² ayetini okumadın mı? diyerek onun, cennete bu haliyle değil de, genç bir kız olarak gireceğini şakayla bildirmiştir.²³

H. Peygamber’in odasına girmek için izin isteyen Hz. Ebûbekir (r.a.) kızı Aişe’nin yüksek sesle bağırdığını işitir, içeri girince te’dib için üzerine yürür, fakat Rasûlüllâh önüne geçerek onu korur. Hz. Ebûbekir “Rasûlüllâh’a karşı niçin bağıryorsun” diye kızını azarlar ve öfkeli bir şekilde dışarı çıkar. O çıkınca Hz. Peygamber “Gördün mü seni bu öfkeli adamın elinde kurtardım diye takılır.²⁴ Âlimler, Allah Rasûlü’nün baba veya babalık konumunu yok edecek bir ifadeden ziyade “Bu adam” ifadesini kullanmasının, işin şakalaşma adına yapıldığına ve güzel bir atıfla meseleyi mizaha çektiğine işaret etmektedirler.²⁵

On yaşından itibaren Hz. Peygamber’in hizmetinde bulunan Enes’e bazen “Ya Zelüzüneyn (ey iki kulaklı)” diye şaka yapar, bazen de kâkülünü çekerek şakalaşırdı.²⁶ Hz. Peygamber’in Hasan ve Hüseyin ile onları sırtına bindirerek şakalaşması, sahabilerin “ne mutlu, bineğiniz de ne güzelmış” diye şakalaşmaları üzerine Allah Rasûlü de “onlar da ne iyi biniciler” diye cevap vermiştir.²⁷ Mahmud İbnu'r-Rabi', bir defasında, "Beş yaşında iken Rasûlüllâh'ın bir kere bir kovadan ağzına su alıp yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum, dedi.²⁸

H. Peygamber’in kendisini bir deveye bindirmesini isteyen bir sahabeye cevabı, “Evet seni bir deve yavrusuna bindireyim” deyince adam taaccüp eder ve “Ben yavru deveyi ne yapayım der”. Adamın şaşırdığını gören Hz. Peygamber tebessüm ederek bütün develer bir ana devenin yavrusu değil midir? demek suretiyle şaka yaptığını ihsas eder.²⁹

¹⁸ Hadisin metni şu şekildedir: “رَوَّحُوا الْقُلُوبَ سَاعَةً بِسَاعَةٍ”. Kudâî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Saleme, *Müsnedü's-Şihâb*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1407), 1: 393.

¹⁹ Konu ile ilgili bazı hadisler şu şekildedir: “(İyi) Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların emin olduğu kişidir. (Asıl) muhacir de Allah'ın yasakladıklarını terk edendir.” (Buhârî, “İman”, 5); “Allah'a ve âhiret gününe iman eden ya hayır söylesin ya da sükût etsin” (Buhârî, “Edeb”, 31); “Kul şaka da olsa yalan söylemeyi, doğru da olsa münakaşa etmeyi bırakmadıkça iyi bir mümin olamaz” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 352); “Şaka da dâhil yalan söylemeye cennette bir köşk garanti ederim” (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 8); “Başkalarını güldürmek için yalan söyleyene yazıklar olsun” (Dârimî, “İsti'zan”, 66).

²⁰ Bakınız: Köten, Akif, *H. Peygamberin Sünnetinde Şaka ve Bazı Şakacı Sahabiler* (Bursa: Vefa Yayıncılık, 1991), 12-13.

²¹ Buhârî, “Hudud”, 6.

²² Vakıa 56/36-37.

²³ Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *Mu'cemü'l-evsat*, (Kahire: Dâru'l-harameyn, ts.), 5: 357.

²⁴ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 92.

²⁵ Buhârî, Abdülhâk b. Seyfüddin b. Sa'dullah, *Lemeâtü't-tenkîh fi şerhi Mişkâtü'l-Mesâbîh*, nşr: Takıyüddin en-Nedvî, (Dimaşk: Dârü'n-nevâdir, 1435), 8: 188.

²⁶ Ebû Dâvûd, “Tereccül”, 15.

²⁷ Tirmizî, “Menakıb”, 31.

²⁸ Buhârî, “İlim”, 18.

²⁹ Tirmizî, “Birr”, 57.

Yukarıdaki örnekler Allah Rasûlü’nün çocuk, yetişkin, kadın ve yaşlılardan oluşan toplumun her kesimiyle şakalaştığını göstermektedir. Elde tespit edilen bir rivayet istatistiği olmamasına rağmen mevcut hadislerden Allah Rasûlü’nün çoğunlukla çocuklarla şakalaştığı anlaşılmaktadır. Şakalaştığı çocuklar arasında, torunları Hasan, Hüseyin ve Enes b. Mâlik gelmektedir. Onlarla çok şakalaşmasında da devamlı yakınında olmaları etkili olmuş görünmektedir. Allah Rasûlü, toplumun birçok kesimiyle şaka üzerinden iletişimini kurarken rivayetlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla gayr-ı müslimlerle şakalaştığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Yukarıda geçen örneklerle bakıldığında şakalaştığı kesimlerin Müslümanlar olduğu tespit edilmektedir.

3. Soru-Cevap

Soru-cevap yöntemi, eğitim öğretim süreçlerinde sıkça tercih edilen bir yoldur. Hoca öğrencinin meseleyi bilip-bilmediği veya ne kadar bildiğini tespit etmek için, öğrenci de bilmediği konuyu öğrenmek için soru sorar ve cevap arar. Genellikle soru-cevap şekli mezkûr alanda ve anlamda kullanılır. Meseleye farklı bir açıdan bakılırsa, soru-cevap yöntemi şahıslar arası kullanılan iletişim araçlarından birisidir. Bir soru sormak, muhatabınızla iletişime geçmek, irtibatı sağlamak demektir. Kuran-ı Kerim’de Rabbimiz, hem bilgilendirmeye yönelik, hem Rasûlüllâh’ı dolayısıyla inananları muhatap alan hem de önceki Peygamberlerle ümmetleri arasında soru cevap şeklindeki diyaloglardan haber vermektedir.³⁰

Rivayetlerde soru-cevap örnekleri bulunmaktadır. Mesela, Uhud’da şehid düşen bir Müslümanın oğlu, aynı gün akşamüstü yaralı ve acılı olarak Hz. Muhammed (s.a.s.)’e sorar: “Babam nerede?”, “Baban şehid düştü.” Şehid çocuğu ağlamaya başlar. Hz. Muhammed, başını okşar, kucağına alır ve çocuğa sorar: “İster misin? Ben baban olayım, Ayşe’de annen olsun.”³¹ Allah Rasûlü, Huneyn’den dönerken, Ebû Mahzûre ile birlikte on genç Rasûlüllâh ve ashabı namaz kılmak için ezan okuduklarında alaylı bir şekilde ezan okudular. Rasûlüllâh güzel sesli bir ezan duydum dedi ve çocukların yanına getirilmesini istedi. Onları tek tek dinledikten sonra en son sıradaki Ebû Mahzûre ezan okuyunca duyduğu güzel sesin onun sesi olduğunu söyledi. Perçeminden saçlarını okşadı ve onu üç defa tebrik etti. Sen git Mescidi Haram’da müezzinlik yap dedi, ben de bunu nasıl yapacağım dedim, Peygamber de bugünkü ezanı bana öğretti. Ebû Mahzûre, o günden sonra bereket olsun diye Allah Rasûlü’nün saçlarından değdiği yeri hiç kestirmemiştir.³²

Bir adam Peygamber’e geldi ve “Ey Allah’ın Rasûlü, kıyamet ne zaman kopacak?” diye sordu. Allah Rasûlü namazı kıldırdıktan sonra, “Kıyametin ne zaman kopacağını soran kişi nerede?” dedi. O adam, “Benim, Yâ Rasûlallah!” diyerek cevap verdi. Peygamberimiz, “Kıyamet için ne hazırladın?” buyurdu. O adam, “Benim çok fazla amelim yok. Ancak ben Allah ve Rasûlü’nü seviyorum.” dedi. Bunun üzerine Rasûlüllâh Efendimiz, “Kişi sevdiğiyle beraberdir, sen de sevdiğinle beraber olacaksın.” buyurdu. Ravi, Müslümanların buna sevindiği kadar başka bir şeye sevindiğini görmedim, demektir.³³ Rasûlüllâh (s.a.s): “Müflis kimdir, biliyor musunuz?” diye sordu. Ashâb: “Bizim aramızda müflis, parası ve malı olmayan kimsedir” dediler. Rasûlüllâh: “Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekât sevabıyla gelip, fakat şuna sövüp, buna zina isnâd ve iftirası yapıp, şunun malını yiyip, bunun kanını döküp, şunu dövüp, bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilen ve üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse, hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da cehenneme atılan kimsedir” buyurdular.³⁴ Cibril hadisi, Rasûlüllâh’ın iletişim metodu açısından soru-cevap yönteminin ne kadar etkili olduğuna bir örnektir. Çünkü hadiste, İslam, iman, ihsan ve kıyametin ne zaman kopacağına dair sorular ve cevaplar geçmektedir. Rivayetin sonunda da, Allah Rasûlü Hz. Ömer’e Cibril size dininizi öğretmeye geldi buyrulmaktadır.³⁵ Rivayette, hem soru soran hem de cevap veren

³⁰ Bakınız: Vakîâ 56/57-58; Zümer 39/36; Neml 27/60-61; Meryem 19/8, 20; Yusuf 12/51, 30.

³¹ Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, 13: 396.

³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24: 91; Nesâî, “Ezan”, 6.

³³ Tirmizi, “Zühhd”, 50.

³⁴ Müslim, “Birr”, 59; Tirmizî, “Kıyâmet”, 2.

³⁵ Buhârî, “İman”, 1; Müslim, “İman”, 1.

açısından iletişimin hâsıl olduğu ve iki yönlü gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla ashabla Allah Rasûlü arasındaki iletişimde soru-cevap yöntemi önemli bir araç olarak tespit edilmektedir.

Rasûlüllâh, öğretmek istediği konu hakkında soru sorarken yaşadığı bölgenin özelliklerinden istifade etmiş ve arkadaşlarının o konuyu daha iyi kavramalarını sağlamıştır. Peygamber Efendimiz sahabeye, "Yaz-kış yapraklarını dökmeyen, bundan dolayı Müslümana en çok benzeyen ağaç hangisidir" diye sordu. Herkes aklına gelen ağaçları saymaya başladı. Buna rağmen cevabı bulamadılar. Yalnız İbn Ömer cevabını bildiği halde, o da genç olduğu için (edebinden olsa gerek) söylemeye cesaret edemedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, bu ağacın "hurma ağacı" olduğunu söyledi.³⁶

Allah Rasûlü Medine'ye hicret ettiğinde Yahudilerin Muharrem ayının 10. günü oruç tuttuğunu gördü. Onlara, bu tuttuğunuz oruç nedir diye sordu? Bu, Allah'ın Musa (a.s.) ve kavmini kurtarıp, Firavun ve kavminin boğulduğu büyük gündür ki Musa (a.s.) şükür olması için oruç tutmuştur, biz de bu sebepten oruç tutuyoruz dediler. Peygamber de, biz Musa (a.s.)'a sizden daha layık ve yakın konumdayız dedi, kendisi o gün oruç tuttu ve arkadaşlarına bugünü oruçlu geçirmeyi emretti.³⁷ Rasûlüllâh'a Yahudi bir grup geldi ve "Ya Ebâ'l-Kasım! Bize ruhun ne olduğunu söyle! dediler. Rasûlüllâh bir müddet sustuktan sonra şöyle cevap verdi. "*Sana ruhtan soruyorlar, deki ruh Rabbimin emrindedir ve bu konuda size verilen bilgi pek azdır*",³⁸ ayetini okudu.³⁹

Hz. Peygamberin soru cevap yöntemi, büyük oranda iletişim kurmaya yöneliktir. Söz konusu iletişimin sebepleri arasında bilgilendirme, bilgi alma veya özellikle çocuklar gibi onların içinde bulunduğu hali anlama, çözüm üretme ve uygun yaklaşım göstermeye yöneliktir. O'nun soru cevap yönteminde, Müslüman ile gayr-i müslim arasında ve Müslümanların kendi içinde farklılık arz eden bir durum tespit edilememiştir. Bir nevi, soru cevap yöntemini, çocuklara biraz naif olmak kaydıyla toplumun farklı kesimleri için ortaklaşa bir iletişim aracı olarak kullanmıştır.

4. Şiir

Cahiliye Arap Edebiyatı'nda ve İslam geldikten sonra şiir gündelik hayatın içinde etkili bir şekilde yer almıştır. Özellikle cahiliye döneminde önde gelen sanatçıların şiirlerinden oluşan ve Kâbe'nin duvarına asılan şiirlere "Muallakâtü's-Seb'a"⁴⁰ denmiştir. Şiirin bu etkin süreci İslami dönemde de devam etmiştir. Hz. Peygamber; "*Şiirde hikmet vardır*."⁴¹ buyurmuştur. Şiirde hikmet vardır derken tüm şiirleri kastetmemektedir. Konu ile alakalı şu sözleri bu meseleyi açıklığa kavuşturmaktadır: Abdullah b. Amr'ın Peygamber (s.a.s.)'den naklettiğine göre "*Şiir, söz konumundadır. İyisi sözün iyisi gibidir. Kötüsü sözün kötüsü gibidir*."⁴² Hz. Aişe (r.ha.) da şiirin de iyisi ve kötüsü vardır. Sen iyi olanı takip et tavsiyesinde bulunmaktadır.⁴³ Allah Rasûlü şiirde İslam'a ve Müslümanlara saldırı olmadığı sürece değer vermiş, hatta konuşmalarında temsil için de kullanmıştır. Hz. Aişe (r.ha.)'nın haber verdiğine göre, Rasûlüllâh konuşmalarında şiirden temsil getirir mi diye sorulunca evet, Abdullah b. Revaha'dan temsil getirirdi demiştir.⁴⁴

Hz. Peygamber için şiirin üç farklı yönü vardır. Bunlardan birincisi, hikmet boyutuyla bakarak, kimden gelirse gelsin şiiri dinlemek. İkincisi, Müslüman şairlerin şiirlerine değer vermek ve bir dinleme aracı olarak görmek. Üçüncüsü ise inanmayanlara karşı dini ve Müslümanları bir savunma ve karşıdakilerin düşüncelerini çürütmeye yöneliktir. Bunlardan birincisi, içerik bakımında hikmet ihtiva eden şiirler kimden gelirse gelsin dinlemektedir. Çünkü O, hikmetin peşindedir. Söyleyenden ziyade

³⁶ Buhârî, "İlim", 4.

³⁷ Müslim, "Sıyam", 128.

³⁸ İsra 17/85.

³⁹ Buhârî, "Tevhid", 28-29.

⁴⁰ Tülücü, Süleyman, "Muallakat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30: 310-312.

⁴¹ Buhârî, *Edebü'l-müfred*, 1: 299.

⁴² Buhârî, *Edebü'l-müfred*, 1: 299.

⁴³ Buhârî, *Edebü'l-müfred*, 1: 299.

⁴⁴ Buhârî, *Edebü'l-müfred*, 1: 300.

söylenilenin ne olduğuna bakmaktadır. *"Bir gün Rasûlüllâh'ın arkasında deveye binip yürürken bana şöyle dedi: 'Ümeyye b. Ebû's-Salt'in şiirlerinden ezbere bildiğin bir şeyler var mıdır?' Ben de kendisine 'evet' diyerek bir beyit okudum. Fakat Allah'ın Rasûlü bununla yetinmeyerek; 'daha fazla söyle' deyince kendisine bir beyit daha okudum. Ancak O bununla da yetinmeyip; 'daha fazla oku' deyince ben de kendisine tam yüz beyit okudum."*⁴⁵ Hadiste geçen Ümeyye b. Ebu's-Salt, cahiliye döneminde söylemiş olduğu hikmet içerikli şiirlerle meşhur olmuştur. Kendisi eski semavi kitapları okumuştur. Allah Hz. Peygamber'i gönderince O'na karşı kıskançlık duygusuna kapılmış ve iman etmemiştir. İman etmemekle kalmayan Ümeyye, nazmettiği hicivlerle O'na saldırmış; kendisine karşı Müşriklere şiirleriyle destek olmuş ve iman etmeden ölmüştür. Buna rağmen şiirlerinde işlemiş olduğu dünyanın yaratılışı, puta tapmanın anlamsızlığı, içki ve kumar gibi aile dağıtan kötü alışkanlıklardan uzak durmanın gereği gibi hikmet olgularına yer verdiği için, Hz. Peygamber fırsat buldukça onun bu tür şiirlerini zevkle dinlemiştir.⁴⁶

İkincisi, Müslüman şairlerden şiir dinlemiştir. O'nun değer verdiği şairlerin başında üç şair vardı. Bunlar: Hassan b. Sabit, Abdullah b. Revâha ve Kab b. Mâlik. Hassan b. Sabit ile Kab b. Mâlik Müşriklere karşı daha sert Abdullah b. Revaha ise daha yumuşak bir üslup takip etmiştir.⁴⁷ Allah Rasûlü (s.a.s.), Kureyş'in hicvedilmesini istemişti. Bunun için Abdullah b. Revaha ve Ka'b b. Mâlik'in hicivlerini dinledi ancak O, Hassan b. Sabit'i beğendi. Peygamber ona bunu nasıl yapacağını sorunca, "seni hak üzere gönderene yemin olsun ki onları şu dilimle ince ince doğrayacağım" demiştir. Peygamber de acele etmemesini, Kureyş'in neseb bilgisini en iyi Ebubekir (r.a.)'in bildiğini, ondan gerekli bilgileri aldıktan sonra hicvetmesini istemiştir. Hz. Peygamber, Hassan'ı Rûhu'l-Kudûs ile teyid et diye dua etmiştir.⁴⁸ Allah Rasûlü'nün müşrik şairlere neden Hassan b. Sabit'i seçtiği buradan anlaşılmaktadır. Müşriklerden Abdullah b. Zibe'ra, Ebû Süfyan b. Haris b. Abdülmuttalib, Amr b. As, Dırar b. Hıtab Allah Rasûlü'nü hicvediyorlardı. Sahabiler, Hz. Ali'ye sen de onları hicvet dediler, o da eğer Allah Rasûlü izin verirse yaparım dedi. Hz. Peygamber, Ali b. Ebi Tâlibin bunu yapamayacağını söyleyerek şunları ekledi. "Allah'ın Rasûlü'ne silahlarıyla yardım edenlerden dilleriyle O'na yardım etmeyi kim yapar", dedi, sahabiler de Hassan b. Sabit dediler.⁴⁹

Üçüncüsü, Allah Rasûlü şiirde bir hikmet ve İslam ve Müslümanlara dair bir nükte olduğu zaman dinlerdi. Şiiri kim okursa veya yazarsa aradığı hikmet olduğu için ona değer verirdi. Bu meyanda, hem cahiliye hem de Müslüman olduktan sonra şiir yazan kadın şair Hansa'nın durumu önemli bir örnektir. Hz. Peygamber zaman zaman ona, "Haydi Hansa/Hunas, şiir oku derdi, söylenen şiirleri az bulunca da; *"daha fazlasını isterim"* diyerek memnuniyetini dile getirmek için eliyle de ima etmiştir." Hansa, şiirlerini büyük oranda cahiliye döneminde yazmış, Müslüman olduktan sonra da şiirlerini yazmaya ve okumaya devam etmiştir.⁵⁰

Allah Rasûlü'nün şiire her üç yaklaşımının temelinde bir iletişim düşüncesi vardır. Hikmet içerikli şiir olduğu zaman kimden gelirse gelsin değer vermek Müslümanlara verilen bir mesaj içermektedir. Müslümanlardan bu meyanda istidadı olanlara toplumda konumu ne olursa olsun takdir edileceği gösterilmektedir. Bu çerçevede, hem Medine'de hem de Mekke'de müşrik ve Yahudi kökenli şairlerin Peygambere, İslam'a ve Müslümanlara karşı yazılan şiirlere karşılık verilmesini istemiştir. Bunu yaparken ise, etrafında bulunan üç şairi üslup bakımından sınava tabi tutmuştur. Bunlar içinde Yahudi şairler Ka'b b. Eşref ve Rebî' b. Ebû'l-Hukayka'ya Hassan b. Sabit'in cevap vermesini istemiştir. Çünkü onun üslubu oldukça serttir. Allah Rasûlü'nün bu yolu seçmesinde muhtemelen etkili olan saik, *"Onlar*

⁴⁵ Tayâlisî, Ebû Dâvûd, *Müsned*, nşr. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türki (Mısır: Daru hicr, 1999), 2: 601.

⁴⁶ Yıldırım, Kadri, "Hz. Peygamber ve Şiir", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı] Peygamberimiz Hz Muhammed (SAV) özel sayısı*, (2003) : 549-550.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi marifeti's-Sahâbe*, 2: 6.

⁴⁸ Müslim, "Fedailü's-Sahabe", 157.

⁴⁹ İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah, *el-İstiab fi marifeti'l-Ashab*, (Beyrut: Daru'l-ceyl, 1992), 1: 341.

⁵⁰ Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetu'l-edeb ve lübbu lübbi lisani'l-Arab*, (Kahire: Mektebetü'l-hancî, ts.), 1: 434.

mü'minlere karşı müşfik, kâfirlere karşı serttirler”⁵¹ ayetidir. Rasûlü Ekrem’in yaşadığı ortamda Yahudi ve Hristiyanlar vardı. İslam’a ve Müslümanlara saldırmadıkları sürece herhangi bir problem yaşamamışlardır. Yahudi ve müşrik şairler, şiirlerinde o kadar ileri gitmişlerdi ki, Allah Rasûlü’nün şahsına, ailesine ve İslam’a saldırmışlardı. Onların anlayacakları üslubun, sözlü iletişim çerçevesinde müteakabiliyet esasına göre şiirle yapıldığı anlaşılmaktadır. Zira Hassan b. Sabit yazdığı şiirler Mekke’ye ulaşınca, Ka’b b. Eşref eskisi kadar itibar görememiştir. Dolayısıyla Allah Rasûlü’nün müşriklerle şiir aracılığıyla mücadelesi başarılı olmuştur.

B. Fiili iletişim

Fiili iletişim, bizzat şahsın uygulamasıyla temayüz eden bir süreci ihtiva etmekte, bireylerin içinde bulundukları duygu ve düşünceleri muhataplarına göstermeyi ifade etmektedir. Sözlü iletişimde uygulama yönü olmayabilir. Onun etki alanı kendi çerçevesinde daha sınırlı olabilmektedir. Ancak fiili iletişimde hareketin çıkış noktası ve muhatabın bizzat somut halde görmesi, etki bakımından daha fazla olabilmektedir. Allah Rasûlü’nün rehber, örnek olma özelliğinden hareketle fiili iletişim, toplumdaki ilişkileri etkileme bakımından önem arz etmektedir. Biz de çalışmamızda, fiili iletişim başlığı altında, “Örnek Olma”, “Ziyaret Etme” ve “Yazılı Belge” olmak üzere üç alt başlıkta meseleyi inceleyeceğiz.

1. Ziyaret Etmek

Hz. Peygamber, toplumla iletişimini bulabildiği her vesilede gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu durum, ziyaretleşmelerde bariz bir şekilde görünmektedir. O, hasta, yaşlı, çocuk veya herhangi bir mazeret olmaksızın Müslüman kardeşlerini bizzat evlerinde ziyaret etmiş, hallerine vakıf olmuş, yemek yemiş, namaz kıldırması ve bazılarında aynı zamanda uyumuştur. Bir insanı ziyaret etmek, ona verilen değeri, aralarında bulunan muhabbeti ve iletişimin gücünü göstermektedir. Birbirini ziyaret eden bireylerin olduğu toplum, beraber hareket etme, duyarlılık ve farkındalık oluşturma, varsa yaşanan problemleri halletmede ittifak edecek ve daha huzurlu bir hale bürünecektir. Rasûlü Ekrem de bu iletişim aracını hem kendi yaşamış hem de sahabilerin yaşamasını tavsiye etmiştir. Konu ile alakalı Allah Rasûlü’nün hayatından, çocuk, genç, yetişkin, yaşlı ve gayr-ı müslimlerle ziyaretleşmesine dair bazı örnekler şunlardır:

Abdullah b. Ömer (r.a.) diyor ki: “Biz Allah Rasûlü ile birlikte oturuyorduk. Ensâr’dan bir adama Sa’d b. Ubâde nasıldır?” diye sordu. O da “İyidir.” dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s.), ‘Sizden onu kim ziyaret etmek ister?’ diye sordu. Sonra ziyaret etmek için ayağa kalktı, biz de onunla birlikte kalktık. Biz o esnada on kişiden fazlaydık....”⁵² Hz. Peygamber’in Sa’d b. Ubadeyi sorduğu cümleden, O’nun Sa’d’ın halinden haberdar olduğu, belki de daha önceden ziyaret ettiği sonucu çıkmaktadır.

Rasûlüllâh, akrabası olan Rübeyyi’ binti Muavviz’ı sık sık ziyaret ederdi. Düğünü olduğunda da, onu yalnız bırakmamıştı. Zaman zaman ziyaretine gittiği için sahabiler abdest alma hususunda etraflıca bilgiyi Rübeyyi’e sorarak öğrenmişlerdir.⁵³ Allah Rasûlü’nün ziyareti sadece bir ziyaret olmamış, aynı zamanda dini öğrenme ve başkalarına öğretmek için de bir bayan sahabe üzerinden vesile olmuştur. Enes b. Malik, ninesi Müleyke’nin Hz. Peygamberi yemeğe davet ettiğini, evlerine gelen Rasûlüllâh yemekten sonra onlara cemaatle namaz kıldırıldığını rivayet eder.⁵⁴ Allah Rasûlü, halası Ümmü Haram bt. Milhan’ın da evine zaman zaman gelir, yemek yer, uyur, uyurken halası O’nun saçlarına bakım yapardı.⁵⁵ Her üç örnek de, Hz. Peygamber’in hem akraba hem de dışındaki yaşlı sahabileri ziyaret ettiğini göstermektedir.

Allah Rasûlü, sadece Müslümanları ziyaret etmiyordu. Aynı ortamı paylaştığı, gayr-i müslimleri de ziyaret etmiştir. Belki burada, O, ortak değer olan insani ilişkileri geliştirmeyi, zamanla belki de dine yaklaşımlarını temin etmeyi arzulamıştı. Bu meyanda, Yahudilerden kendisine hizmet eden bir çocuk

⁵¹ Fetih 48/29.

⁵² Müslim, “Cenâiz”, 13.

⁵³ Buhârî, “Nikâh”, 48; İbn Mace, “Taharet”, 39.

⁵⁴ Buhârî, “Salat”, 20; Müslim, “Mesâcid”, 266.

⁵⁵ Buhârî, “Cihad”, 3.

vardı. Hastalanınca onun ziyaretine gitti. Başucuna oturdu ve bu esnada onun Müslüman olmasını arzuladığını bildirdi. Çocuk yanı başındaki babasına bakınca, babası da Hz. Peygambere uymasını istedi ve çocuk Müslüman oldu. Meseleye genel yaklaşımı ve tavsiyesi, " ... senin vasıtanla Allah'ın bir tek kişiye hidayet vermesi, senin için kırmızı develere sahip olmaktan daha hayırlıdır" şeklinde olan Hz. Peygamber, bu çocuğun Müslüman olması üzerine sevinç ve memnuniyetini "Onu, benim vesilemle ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun" sözleriyle dile getirmiştir.⁵⁶ Ayrıca kendisini yemeğe davet eden Yahudi bir kadının davetine icabet ettiği, ikram ettiği arpa ekmeğini ve kokusu değişmiş bir yiyeceği yediği nakledilmektedir.⁵⁷

Toplumsal farklı kesimlerinden Allah Rasûlü'nün ziyaretleşmesi hususunda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere O, yaşadığı toplumdaki insanlarla ilişkileri canlı tutmuş ve içinde bulundukları sıkıntılarda onlara destek olmuştur. O'nun için ziyaretleşme insanlığın ortak değeridir. Aynı zamanda dinin de bir emridir. Bu çerçevede O, sadece Müslümanları değil, gayr-ı müslimleri de evlerinde ziyaret etmiştir. Söz konusu ziyaretler, aynı ortamı paylaşan, belki komşu olanların insani ilişkilerde ortak paydalar oluşturabileceğini göstermiş, sahabilerden de bu meyanda uygulamalar yapmalarını istemiştir.

2. Yazılı Belge

Yazılı iletişim, konuşma dilinin zaman ve mekânla sınırlı olmadığını, bulunduğu zamanın ve mekânın dışında da mesajların iletimini sağlamada en etkili yoldur. Konuşma dili, anlık iletişimi içerirken, yazılı iletişim düşünerek hareket edebilmeyi içermektedir. Bir yerden diğerine, bir kişiden diğerine iletilen mesajların da iletişimin belirlenen sınırların dışına ulaşımını sağlaması bakımından önemlidir. Allah Rasûlü de, yazılı iletişimi kısmen kullanmıştır. Yaşadığı toplumda iletişim çoğunlukla sözlü geleneğe sahip ve kendisi de ümmi iken gerektiğinde yazılı olarak iletişim kurmuştur. O'nun hayatı incelendiğinde yazılı iletişimi çoğunlukla yabancılara ve neseb itibarıyla Arap olmayanlara karşı tercih etmiştir. Burada temayüz eden sebep, muhatapların yazılı iletişim açısından konumlarıdır.

Ebû Şâh, İran kökenli, zamanında Kisra tarafından Yemen'e gönderilenlerdendir. Mekke'nin fethinin ertesi günü Huzalılardan birisi Leysoğullarından birini öldürmüş, Huzalılar da misilleme yapmıştı. Bunun üzerine Allah Rasûlü oraya geldi. Mekke'nin kutsal olduğunu söyledi, öldürülenlerin kisası gerektiğini belirtti. Hz. Peygamberin hitabını dinleyenler arasında Ebû Şah da vardı. O, Allah Rasûlü'ne, Ya Rasülelâh! Hutbeyi benim için yazar mısınız? dedi. Allah Rasûlü de Ebû Şah için yazın buyurdu.⁵⁸ Ebû Şah'ın Yemenli aslen de İranlı olması, her iki yerde de okuma yazma oranlarının Arap Yarımadasına göre daha iyi olması hasebiyle Ebû Şah'ın bildiği bir metotla hutbenin yazılmasını istediğini tahmin etmek mümkündür. Yazılı iletişim kültürü, Mekke ve Medine toplumunda yaygın değildi. Ümmiliğin ve sözlü kültürün etkili olduğu bir yerde, yazılı iletişim istenmesi ve Allah Rasûlü'nün olumlu cevabı önemlidir. Rasûlüllâh'ın yaşadığı bölgede yaygın olmayan bir iletişim yoluna karşı garip yaklaşmamış, arzu edileni yerine getirmiştir. Bu durum, Allah Rasûlü'nün, kişilerin içinde bulundukları hal ve seviyeye göre muamele ettiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber'in Müslümanlar arasındaki iletişiminde zaman zaman mektup kullanmıştır. Muaz b. Cebel'in oğlunun ölümü üzerine ona taziye mektubu göndermiştir. Mektupta kullanılan dil taziyenin muhtevası şeklinde, çocukların Allah'tan bir emanet olduğu, vakti gelince iade edileceği, baba olarak sabırlı olması gerektiği şeklinde yaklaşık bir sayfadan oluşan bir mektup göndermiştir.⁵⁹ Hasta ziyaretlerinin genellikle bizzat yapıldığı bir durumda Muaz b. Cebel'e mektup göndermesi, onun Medine'de olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda bile Allah Rasûlü iletişimi koparmamış, sahabinin acısını paylaşmıştır. Allah Rasûlü'nün yazılı belge vermesi eylemi, mezkûr örneklerin haricinde Müslümanlar arasında zaman zaman yaşanmıştır. Sadece işaret etmek için şu örnekler

⁵⁶ Buhârî, "Cenaiz", 79; Ebû Dâvûd, "Cenaiz", 5.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20: 424.

⁵⁸ Buhârî, "Lukata", 7.

⁵⁹ Taberânî, *Mucemü'l-evsâd*, nşr. Tarık b. İvazü'llah b. Muhammed (Kahire: Daru'l-Harameyn, ts.), 1: 33.

verilebilir: Hudeybiye antlaşması, Medine Vesikası, vahiy katipliği, Abdullah b. Cahş’a bir mektup verip Medine’den ayrıldıktan iki gün sonra açması ve gereğini yapmasını içeren belge....⁶⁰

Kitap ehli olan hükümdarlara gönderilen mektuplarda onları nasıl selamlamak gerektiğine işaret edilmiştir. Bizans hükümdarı Hirakl’e “Selam, hidayete tabi olanlara olsun” dediği nakledilmektedir.⁶¹ Mısır hâkimi Mukavkıs’a gönderdiği mektupta, öncelikle Kopt’ların büyük başkanı ifadesini kullanırken, “Ey Kitap sahipleri gelin sizinle bizim aramızda müşterek olan tek kelime Allah’tan başka hiçbir tanrıya tapmamak, ortak koşmamak... hususunda birleşelim şeklinde yazmıştır.⁶² Hz. Peygamber onlara selam verirken, “Selam, hidayete erenlere olsun”, “Selam, Allah’ın sâlih kullarına olsun” şeklinde hitap etmiştir.⁶³ Hayber Yahudilerine gönderilen bir mektupta da Allah Rasûlü şu şekilde hitap şekli kullanmıştır: “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla Allah’ın Rasûlü, Musa’nın dostu ve kardeşi, (Musa)’nın getirdiği bütün şeyleri tasdik edip doğrulayan Muhammed’den (bir mektuptur). Ey Tevrat’a tabi olup onun etrafında toplanan insanlar! Dikkat edip biliniz ki gerçekten Allah’ın size söylediği şu sözleri kendi kitabınızda bulacaksınız.”⁶⁴

Hz. Peygamber’in sireti incelendiğinde yazılı iletişimi toplumun örnek verdiğimiz kesimlerin dışında da kullanmıştır. Mesela, “Nüfus Sayımı”, “İmtiyaznameler”, “Yahudilerle Muhabere”, “Valilere Verilen Talimatlar”, “Vergi Tarifeleri ve Ahkâm”, “Kuran Tercümesi”.⁶⁵ Allah Rasûlü, yazılı belge ile iletişim kurma eylemini, Müslümanlarla iletişimde kullanmıştır. İçinde yaşadığı toplumun okur-yazarlık seviyesi bakımından bu eylemin yaygın olarak kullanılmadığı tespit edilmektedir. Ancak yabancılarla özellikle davet mektupları çerçevesindeki iletişimde mektup yazmak suretiyle etkin bir iletişim aracı olarak kullanmıştır. Yazdığı mektuplarda muhataplarının durumları, seviyeleri ve makamlarına dikkat eden bir üslup seçmesi dikkat çekmektedir. Bu noktada, hayatında uyguladığı ve tavsiye ettiği “insanların seviyelerine göre konuşun”⁶⁶ şiarına göre hareket ettiği ve iletişimde buna önem verdiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Allah Rasûlü’nün toplumun farklı kesimleriyle iletişim kurma yollarında en fazla direkt iletişimi tercih etmiştir. O, direkt iletişim yolları içinde de en fazla sözlü iletişim yolunu seçmiştir. Belki mesajlarını muhataplarının daha iyi anlamasını arzu etmenin bir sonucu olarak bu yolu takip etmiştir. Yaşadığı toplumda okur-yazar oranının düşük olması, iletişimde sözlü kültürün etkili olmasına neden olmuş görünmektedir. İlk defa yaşamaları hasebiyle dinin nasıl yaşanacağını sahabilere göstermesi açısından Allah Rasûlü sözlü iletişimden sonra en fazla fiili iletişimi tercih etmiştir.

Hz. Peygamber, insanların seviyelerine göre konuşmayı tavsiye etmektedir. Bu yaklaşımı, toplumun farklı kesimleriyle iletişimde kullandığı tespit edilmektedir. Mesela, “Soru-Cevap” ve “Ziyaret Etmek” gibi iletişim yollarını hemen hemen herkese karşı kullanırken; “Şaka Yapmak”, “İfade Etme ve Yaklaşım Tazı Olarak Üslup”, “Yazılı Belge” ve “Şiir’i bazı kesimlerle iletişimde kullanmıştır. Allah Rasûlü’nün şiir ve yazılı belge ile iletişimini, yerindelik anlayışıyla yani muhatapların durumu çerçevesinde anlamak gerekmektedir. Medine ve özellikle Mekke’deki İslam’a ve Müslümanlara saldıran Yahudi ve müşrik şairlere karşı, İslam’ı, Müslümanları, dini ve muhatapların yaşantılarında bulunan olumsuz durumları ihtiva eden şiirlerin yazılmasını istemiştir. Müslümanlar arasında çok ön planda olmayan şiirle iletişimin, müşriklere ve gayr-ı müslimlere karşı kullanılması bir nevi müteakabiliyet açısından savunma amaçlı bir iletişim yoludur. Şaka yapmak, belli seviyede bir samimiyeti içerdiği için Allah Rasûlü sadece Müslümanlarla iletişimde kullanmış, gayr-ı müslimlere karşı şaka yaptığı tespit edilememiştir. Çocuklara ve yaşlılara karşı naif bir üslup kullanırken ve her iki kesime

⁶⁰ Bakınız: İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1: 602.

⁶¹ Buhârî, “Bed’u’l-Vahy”, 1.

⁶² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 315-316.

⁶³ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 11: 42.

⁶⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 575.

⁶⁵ Hamidullah, *İslam Ansiklopedisi*, 1: 217-631.

⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 23.

karşı benzer iletişim yollarını uygularken, yetişkinlere ve gayr-ı müslimlere daha farklı bir üslup ve uygulamalar tercih etmiştir. Gayr-ı müslimler inanmıyor diye üslubunu ve muamelesini Müslümanlardan farklı tutmamış, ancak özellikle ihanet eden, İslam’ın ve Müslümanların aleyhinde çalışma yapanlara karşı hem sözlü hem de fiili olarak sert mizaçlı iletişim kurmayı tercih etmiştir. Hz. Peygamberin iletişiminde genel olarak merhamet eksenli bir yaklaşım söz konusudur. Bu durum, toplumun bütün kesimlere karşı uyguladığı davranışdır. Ancak söz konusu olan İslam, Müslümanların zarar görmesi ve ihanet olduğunda ifadelerin tonları, muhataba karşı sergilenen yaklaşım farklı olmuştur.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr: Şuayb Arnaud, Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1421.
- Akif Köten, *H. Peygamberin Sünnetinde Şaka ve Bazı Şakacı Sahabiler*, Bursa: Vefa Yayıncılık, 1991.
- Bağdadî Abdulkadir b. Ömer, *Hizanetu’l-edeb ve lübbu lübbi lisani’l-Arab*, Kahire: Mektebetü’l-hancî, ts.
- Beyhakî Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü’l-îmân*, nşr. Muhtar Ahmed en-Nedvî, Bombay: Mektebetü’r-rüşd, 2003.
- Buhârî Abdülhâk b. Seyfüddin b. Sa’dullah, *Lemeâtü’t-tenkîh fi şerhi Mişkâtü’l-Mesâbîh*, nşr: Takîyüddin en-Nedvî, Dimaşk: Dârü’n-nevâdir, 1435.
- Buhârî, *Edebü’l-müfred*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut: Daru’l-beşâiri’l-İslâmî, 1989.
- Buhârî Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu’s-sahîh*. nşr. Mustafa Dîb el-Buğa. Lübnan: Dâru İbn Kesîr, 1407.
- Bünyamin Erul, “Hz. Peygamber ve Beden Dili”, *Kutlu Doğum 2003 İslam’ın Güncel Sunumu*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Dârimî Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *es-Sünen*. Beyrut: Dârü’l-kütübî’l- ‘Arabî, 1407.
- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, nşr. Muhmmmed b. Abdülmuhsin et-Türki, Mısır: Daru hicr, 1999.
- İbn Abdilberr Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, *el-İstiab fi marifeti’l-Ashab*, Beyrut: Daru’l-ceyl, 1992.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî şerhu sahîhi’l-Buhârî*, Beyrut: Daru’l-ma’rife, 1379.
- İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Kahire: Dârü ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, 1395.
- İbnü’l-Esîr Ebu Hasen Ali, *Üsdü’l-gabe fi ma’rifeti’s-Sahabe*, nşr: Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Daru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1415.
- İsmail Durmuş, “Mizah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 205-206. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. 2005.
- Kadri Yıldırım, “Hz. Peygamber ve Şiir”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı] Peygamberimiz Hz Muhammed (SAV) özel sayısı*, (2003): 549-550.
- Kudâî Ebu Abdillâh Muhammed b. Saleme, *Müsnedü’ş-şihâb*, Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1407.
- Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, trc: Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993.
- Müslim Ebû’l-Hüseyin el-Kuşeyrî. *el-Câmiu’s-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrut: Dârü ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, t.s.

I. Uluslararası Din Ve İnsan Sempozyumu “Din, Dil Ve İletişim”

Raşit Küçük, “Hz. Peygamber ve Örnekliğinin Mahiyeti,” *İslam’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu* (2003): 281-304.

Recep Arslan, *Peygamberlerden Bugüne Örnekler ve İbretler*, İstanbul: İntişar Yayınları, 2017.

Süleyman Tülücü, “Muallakat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 310-312. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

Taberânî, *Mucemü’l-evsâd*, nşr. Tarık b. İvazü’llah b. Muhammed, Kâhire: Daru’l-harameyn, ts.

Tirmizî Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. nşr. Ahmet Muhammed Şâkir. Beyrut: Dârü ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, ts.